
Чорній Марія Іванівна, завідувачка сектору краєзнавчої літератури Наукової бібліотеки ДВНЗ “Ужгородський національний університет”
ORCID 0000-0003-1557-3330

УДК 027.7(477.87)+021.1:908(477.87):004.087

**ІСТОРИЧНЕ КРАЄЗНАВСТВО В НАУКОВІЙ БІБЛІОТЕЦІ
УЖГОРОДСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ: ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ПОШИРЕННЯ
ДОКУМЕНТІВ ШЛЯХОМ ОЦИФРОВУВАННЯ**

М. І. Чорній

Ужгородський національний університет
Наукова бібліотека

Анотація: У статті висвітлюється наукова та історична цінність краєзнавчих фондів у пропаганді, збереженні і вивченні історії Закарпаття, забезпечення вільного доступу до документальної спадщини завдяки її оцифруванню.

Ключові слова: історія Закарпаття, бібліотечне краєзнавство, історичне краєзнавство, науково-просвітницькі товариства, оцифрування краєзнавчих фондів, цифрові колекції.

Здобута Україною незалежність і побудова суверенної держави обумовили реорганізацію бібліотечної діяльності, в тому числі і краєзнавчої. Виникли об'єктивні умови для відродження кращих традицій українського бібліотечного краєзнавства, значно підвищилася роль бібліотек у відновленні історичної пам'яті народу. Краєзнавча робота стала не декларованим, а насправді пріоритетним напрямком діяльності бібліотек. Показово, що

одним з перших нормативних документів у бібліотечній справі незалежної України стало «Положення про краєзнавчу роботу бібліотек системі Міністерства культури і мистецтва України», в якому знайшла реальне відображення сучасна концепція бібліотечного краєзнавства.

Укази Президента України «Про заходи щодо підтримки краєзнавчого руху в Україні на період 2010 (2001 р.) і «Про забезпечення підготовки і випуску багатотомного енциклопедичного видання «Звід пам'яток історії і культури України» (2001 р.) свідчать про державну підтримку справи збереження, вивчення та популяризації історико-культурної спадщини.

Краєзнавство – це галузь людської діяльності, яка спрямована на всебічне вивчення краю, та сукупність знань про край: його географію, історію, економіку та інші сфери життєдіяльності. Сучасне краєзнавство перебуває на етапі свого системного формування як соціального інституту, в якому головні складові (наука, практика, освіта, управління і друк) мають різний рівень розвитку.

Краєзнавство є поліфункціональною діяльністю. Історично склалися такі його функції: навчально-виховна, комунікаційна, соціокультурна, рекреаційна, просвітницька, а також сприяння науковій, освітній та дозвільній діяльності.

Краєзнавство сприяє:

- соціальному, економічному та культурному розвитку краю;
- охороні та раціональному використанню природних багатств і культурної спадщини краю;
- поширенню краєзнавчих знань для досягнення освітніх пізнавальних і виховних цілей.

Основою структурної моделі краєзнавства є чотири головні ознаки, а перевага належить ознаці реалізації ним суспільних завдань (соціальна ознака). Всі інші ознаки розглядаються з урахуванням процесів диференціації краєзнавства. Види краєзнавства виділяються за певними ознаками класифікації:

- соціальне – наукове, виробниче, пізнавальне, освітнє, просвітницьке, виховне краєзнавство тощо;
- змістове – географічне, історичне, літературне, мистецтвознавче, культурологічне, генеалогічне, ботанічне, зоологічне краєзнавство тощо;
- організаційне – державне, громадське, індивідуально-ініціатив краєзнавство тощо;
- інституціональне – архівне, музейне, бібліотечне, шкільне,

туристичне, церковне та вузівське краєзнавство тощо.

Види та різновиди краєзнавства є складною ієрархічною взаємопов'язаною структурою, що об'єднується в цілісну систему [7].

Історичне краєзнавство як складова загального краєзнавства становить галузь прикладної історії та характеризується двома суттєвими ознаками: локальністю досліджуваних історичних подій, матеріалізованих у пам'ятках історії та культури, а також своїм активним характером.

Об'єктом історичного краєзнавства є історія краю. Краєзнавчі дослідження можуть охоплювати невеликі хронологічні й історичні періоди або ж, навпаки, обмежуватися вивченням подій одного конкретного етапу місцевої історії, життя і діяльності окремих людей, свідків або учасників історичних подій. Проте незалежно від масштабів і цілей історико-краєзнавчого дослідження його основу становлять факти місцевої історії, оскільки головними для будь-якого історичного знання є історичні факти.

Вивчення історичного минулого краю здійснюється на базі археологічних, друкованих та архівних джерел, а також досліджень пам'яток історії і культури. В історичному краєзнавстві широко використовуються рукописні та друковані документи, що зберігаються в бібліотеках, архівах, музеях. Пошук, опис, типізація, систематизація документів – такі основні завдання поставило історичне краєзнавство перед бібліотеками.

Витоки історичного краєзнавства на Закарпатті сягають в глибоку давнину. Уже в XVII ст. сільські грамотії на полях книг робили записи, якими увіковічували різноманітні події, що відбувалися в окремих місцевостях краю. А в кінці XVIII ст. була зроблена спроба написати історію села Гукливого.

Багатющу наукову спадщину залишили нам краєзнавці XIX ст. і особливо чехословацького періоду. Один із них, О. Маркуш, у 1930 р. так щиро і тепло визначив завдання краєзнавства: «Маленький наш край, але милий нам! Ми любимо його понад усе, бо він – наша рідна, красна отчина. На землі сій жили наші прадіди, тепер живуть діди і батьки. Вони її обороняли своїми грудьми від різних ворогів, поливали на ній кожную грудочку гарячою кров'ю та ростили потом. Ся земля нас живить, годує, одягає. Ось чому повинні свою рідну землю як слід полюбити, мусимо її насамперед пізнати. До доброго ж пізнання чого-небудь на світі веде нас наука. Тож треба нам чим більше учитися про нашу рідну землю. Пізнаймо наш народ! Вивчім його минувшину! Вона розповість, як жили діди, прадіди, розбудить у нас національну честь і скаже нам, хто ми є такі між іншими народами» [1].

Одним із першочергових завдань Наукової бібліотеки Ужгородського національного університету є збирання та збереження документів краєзнавчого характеру. Краєзнавчі фонди займають особливе місце в нашій науковій скарбниці. На даний час вони нараховують 26 тисяч одиниць, починаючи з другої половини XVIII ст. і до сьогодні. Так званий “старий” краєзнавчий фонд – це 12 870 примірників, із яких 2 905 – періодичні видання, з них 59 комплектів – це газетні підшивки, а решта – часописи, календарі і місяцеслови різними мовами: угорською, чеською, словацькою, німецькою і найбільше «народною мовою».

Закарпаття – унікальна маленька територія з величезним історичним надбанням, так як у різні часи була під владою різних країн, кожна з яких залишала свій слід в її історії. Чи не найбільший слід в розвитку культури і освіти Закарпаття залишився після входження Закарпаття до складу Чехословацької республіки. Закарпаття отримало назву Підкарпатська Русь. Відкривалися школи, садочки, організовувалися хати-читальні, створювалися культурні товариства. Одним із таких культурно-просвітницьких товариств, що діяло на теренах Закарпаття, було товариство «Просвіта». Товариство «Просвіта» активно вплинуло на культурний розвиток Закарпаття, більше того, фактично лише воно сприяло розвитку та поширенню української культури. Товариство ставило перед собою ряд важливих напрямків роботи, одним із яких була видавнича справа.

Культурне надбання нашого народу є неоціненним скарбом, який передається від покоління до покоління. З розвитком цивілізації, зростанням знань, накопичених народом, форми передачі наукової і культурної спадщини постійно змінювалися від усних фольклорних форм до винаходу писемності, книгодрукування, сучасних інформаційних технологій та інтернету. В епоху інформаційного суспільства засобом акумулювання та поширення культурної спадщини народу є адаптація до цифрової культури.

Цифрова культура дедалі більше стає визначальним чинником суспільного життя, об’єктивно торує бібліотекам чільне місце в своєму середовищі, але за умов системної переорієнтації на цифрові технології, передавання і освоєння інформації [3].

Навіть при найбільших накладках друковані видання не могли бути доступними кожному вдома, тому люди ходили до бібліотеки за інформацією, знаннями, культурними цінностями. Бібліотека сьогодні перебуває у стані переходу від традиційних ресурсів і читачів до переважаючої цифрової інформації та користувачів бібліотеки. Наші завдання

полягають зараз у тому, щоб одночасно продовжити збір, накопичення традиційних бібліотечних ресурсів і задовольнити інформаційні потреби звичних читачів і максимально освоїти новітні інформаційні ресурси та відповідати на запити нового «цифрового» покоління.

Із метою збереження і широкого розкриття краєзнавчих ресурсів Наукова бібліотека університету розпочала їх оцифрування, що дасть унікальну можливість передати майбутнім поколінням безперешкодний доступ до документальної спадщини регіону, забезпечить доступ користувачам до будь-якої відкритої інформації у будь-якому місці планети.

Не випадково нами згадувалося культурно-просвітницьке товариство «Просвіта», оскільки однією із перших було оцифровано колекцію «Наукового збірника товариства «Просвіта».

Перший номер збірника побачив світ у 1922 році. Збірник видавався літературно-науковим відділом «Просвіти». Всього з 1922 до 1938 року було випущено 14 томів цього збірника.

У передмові до першого тому редакція так визначила головні завдання Наукового збірника «Просвіта»: «...Йдучи назустріч всім культурним змаганням пробудившоїся Підкарпатської Русі, приступаємо цим до видання наукового видавництва у формі річного «Наукового збірника». Потреба такого органу, котрий служив би інтересам науки, а головне дослідів на полі історії, літератури, мови, етнографії, етнографії, мистецтва, соціальної, політичної і церковної історії Підкарпатської Русі, не лише очевидна, але і необхідна...Сподіваємось, що наш скромний початок додасть нам прихильників і збере докола нас всіх тих, кому дороге наше минуле й теперішнє духовне життя» [2]. Слова написані майже сто років тому не втратили своєї актуальності і в наш час.

На сторінках «Наукового збірника товариства «Просвіта» друкувалися праці як місцевих дослідників, так і вихідців із Галичини та Наддніпрянської України – І. Панькевича, А. Волошина, В. Гаджеги, Ф. Тішого, Г. Стрипського, М. Лелекача, Ф. Потушняка, В. Гнатюка, Ф. Колесси та багатьох інших. Тематика наукових робіт, які тут друкувалися, була різноманітною. Наприклад, В. Гаджега, активний член «Просвіти», досліджував церковну історію Підкарпатської Русі. Саме на сторінках «Наукового збірника товариства «Просвіта» було опубліковано чимало його праць: «Додатки до історії Русинів і руських церковей в жупах Марамороській, Ужанській і Замплинській», «Первая проба історії греко-католицької Мукачівської єпархії», «Грецькі і руські монастирі під

Арпадовичами», «Михайло Лучкай, життєпис і твори», «О первых податках народного школьництва на Підкарпатській Русі», «Історія кафедральної капітули греко-католицької єпархії Мукачівської» та ін.

Чимало праць, зокрема педагогічного змісту, опублікував Августин Волошин. Це такі праці, як «Педагогічна психологія», «Логіка», «Методика», «Педагогіка і дидактика для учительських семінарій», а також численні підручники для шкіл українською мовою. Окремі публікації А. Волошина присвячені мовним проблемам.

Публікувалися на сторінках «Наукового збірника «Просвіта» матеріали щодо відносин Підкарпатської Русі та Галичини. Були опубліковані «Матеріали до історії зносин Підкарпатської Русі з Галичиною в ХІХ віці» та листування між галицькими й підкарпатськими культурно-громадськими діячами Я. Головацьким, О. Духновичем, Б. Дідицьким, А. Кралицьким та ін.

Із товариством «Просвіта» був тісно пов'язаний видатний український учений, основоположник української географічної науки О. Рудницький. Йому належить велика заслуга в дослідженні географії Підкарпатської Русі. Його праця «Основи морфології і геології Підкарпатської Русі й Закарпаття взагалі» була опублікована в «Науковому збірнику «Просвіта» в 1925 і 1927 рр. На сторінках «Наукового збірника товариства «Просвіта» починали свій науковий шлях М. Лелекач та Ф. Потушняк.

У галузі мовознавства, фольклору та етнографії активно працював І. Панькевич. Займаючись вивченням старовинних літературних пам'яток та діалектів, він публікував свої розвідки в «Науковому збірнику товариства «Просвіта». Тут можна побачити його праці «Тишівська «Александрія» із початку ХVІІІ ст., «Ладомирівське учительне євангеліє», «Покрайні записи на підкарпатських церковних книгах», «Словеноруська грамати́ка Арсенія Коцака другої половини ХVІІІ века», «До питання про класифікацію південно-карпатських говорів межі Латорицею і Боржавою» та інші. Загалом І. Панькевич чи не найбільше друкувався у збірнику за час його існування. Із 14-ти томів збірника лише один вийшов без його наукової статті.

Період історії Підкарпатської Русі був і досі залишається предметом досліджень для науковців, як нашого університету, так і науковців із-за кордону. Зокрема над тематикою шкільництва, культури і освіти 20–30-х років минулого століття працювали викладачі нашого вузу: О. Яцина, М. Кляп, І. Стряпко, Л. Поліха та ін. Впродовж багатьох років досліджують цю тему студенти-історики, філологи, журналісти у курсових і дипломних проектах, а в 2012 році була захищена кандидатська робота на історичному

факультеті І. Стряпка «Товариство «Просвіта» в громадсько-політичному та культурному житті Закарпаття.

Крім колекції «Наукового збірника товариства «Просвіта» уже оцифрована частина календарів і місяцесловів: із 1880-х до 1920-х років, які стають у нагоді студентам-філологам із відділення журналістики при вивченні періодичних видань 20–30-х років. Уже протягом багатьох років при дослідженні цього періоду в історії Закарпаття викладачі проводять практичні заняття у краєзнавчому відділі «Карпатика», зокрема В. Тарасюк, О. Тиховська, О. Кузьма.

Створення цифрових колекцій часописів і календарів дає великі можливості користувачам як для досліджень, так і для збереження самих видань. На даний час оцифровано 244 екземпляри краєзнавчих документів, а це 48 817 сторінок, враховуючи і колекцію «Наукового збірника товариства «Просвіта». Подальше оцифрування продовжується, на жаль, повільними кроками за браком відповідної техніки і фінансування.

Наукова бібліотека університету намагається відповідати сучасним формам комунікації. Вона забезпечує вчених актуальною інформацією для проведення наукових досліджень та зберігає її для майбутніх дослідників.

Література:

1. Данилюк Д. Д. Історичне краєзнавство: робоча навчальна програма. Ужгород : Вид-во УжНУ «Говерла», 2009. 59 с.
2. Стряпка І. Товариство «Просвіта» в громадсько-політичному та культурному житті Закарпаття (1920–1939) : монографія ; ДВНЗ «Ужгор. нац. ун-т», НДІ політ. регіоналістики. Ужгород : Інформ.-видав. центр ЗППО, 2012. 328 с. (Серія «Studia Regionalistica» ; №5).
3. Шевченко М. Краєзнавчі документи: пріоритетний об'єкт оцифрування. *Вісник книжкової палати*. 2020. №1. С. 34–38.
4. Онищенко О. Проблеми адаптації бібліотек до умов цифрової культури. *Бібліотечний вісник*. 2015. № 6. С. 3–8.
5. Дідусенко Г. Цінне джерело історичної пам'яті націй. *Бібліотечний форум*. 2019. №2. С. 19–22.
6. Лабузіна К. Цифрове обличчя наукової бібліотеки: столітній рубіж академічних традицій та інновацій. *Бібліотечний вісник*. 2018. № 3. С. 12–18.
7. Кушніренко Н. Бібліотечне краєзнавство : підручник. Київ : Знання, 2007. 502 с.

8. Науковий Збірник товариства «Просвіта» за рік 1922. Ужгород : Книгопечатня акційного товариства. 1922.

**ИСТОРИЧЕСКОЕ КРАЕВЕДЕНИЕ В НАУЧНОЙ БИБЛИОТЕКЕ
УЖГОРОДСКОГО УНИВЕРСИТЕТА: СОХРАНЕНИЕ И
РАСПРОСТРАНЕНИЕ ДОКУМЕНТОВ ПУТЕМ ОЦИФРОВКИ**

М. И. Чорний

Ужгородский национальный университет
Научная библиотека

Аннотация: В статье освещается научная и историческая ценность краеведческих фондов в пропаганде, сохранении и изучении истории Закарпатья, обеспечение свободного доступа к документального наследия благодаря ее оцифровке.

Ключевые слова: история Закарпатья, библиотечное краеведение, историческое краеведение, научно-просветительские общества, оцифровка краеведческих фондов, цифровые коллекции.

**HISTORICAL LOCAL STUDIES IN THE SCIENTIFIC LIBRARY
OF UZHGOROD UNIVERSITY: PRESERVATION AND DISTRIBUTION OF
DOCUMENTS BY DIGITALIZATION**

M. Chorniy

Uzhhorod National University
Scientific Library

Abstract: The article highlights the scientific and historical value of local lore funds in the promotion, preservation and study of the history of Transcarpathia, ensuring free access to documentary heritage through its digitization.

Keywords: history of Transcarpathia, library local lore, historical local lore, scientific and educational societies, digitization of local lore funds, digital collections.